

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ НА ШПАЛЬТАХ НАУКОВОГО ЗБІРНИКА «ВАРШАВСЬКІ УКРАЇНОЗНАВЧІ ЗОШИТИ»

Одним із ключових центрів на теренах Республіки Польща, що студіює історію України, є кафедра українознавства Варшавського університету, керована знаним науковцем Стефаном Козаком. Упродовж багатьох років редаговані ним «Варшавські українознавчі зошити» знайомлять поляків із підвалинами української історії та культури, сприяють українсько-польському порозумінню.

Ключові слова: історія України, Варшавський університет, «Варшавські українознавчі зошити».

Одним из важнейших центров на территории Польской Республики, который изучает историю Украины, есть кафедра украиноведения Варшавского университета, руководимая известным ученым Стефаном Козаком. В течение многих лет редактируемые им «Варшавские украиноведческие тетради» знакомят поляков с глубинами украинской истории и культуры, благоприятствуют украинско-польскому сближению.

Ключевые слова: история Украины, Варшавский университет, «Варшавские украиноведческие тетради».

One of key centers on the territory of Poland Republic, that studies history of Ukraine is the Ukrainian department of the Warsaw university, guided by the famous scientist Stefan Kozak. During many years edited by him the «Warsaw Ukrainian notebooks» acquaint Poland with foundations of Ukrainian history and culture, assist the Ukrainian-Poland understanding.

Key words: history of Ukraine, Warsaw university, «Warsaw Ukrainian notebooks».

Із відновленням у 1991 році незалежності Української держави за кордоном зріс інтерес до україністики. Це, зокрема, видно на прикладі Республіки Польща, в університетах якої раніше робився акцент на русистику. Впродовж 1990-х років там активізували свою діяльність старі й появилися нові українознавчі центри. Нагромаджений ними цікавий і цінний досвід роботи фактично ще не став об'єктом ґрунтовних наукових досліджень українських істориків. Правда, в 2001 році вийшов у світ посібник тернопільських науковців «Роль та місце української діаспори в становленні незалежної української держави», у якому названа проблема із зрозумілих причин розглядається дещо поверхово [1].

У сучасних реаліях особливо гостро стоїть питання щодо поширення знань про Україну для міжнародної спільноти. На сьогодні відсутні концепція та програма розбудови об'єктивних знань про нашу державу та їх системне розповсюдження у світовому

просторі, немає опрацьованої політики роботи з іноземними ЗМІ, не готуються фахівці для лобіювання наших інтересів. Нажаль, держава Україна не підтримує розвиток і діяльність провідних українознавчих центрів, які впродовж десятиліть добровільно взяли на себе обов'язок розвивати українську науку та культуру поза межами батьківщини. Свого часу О. Прицак, якого часто називають творцем «Гарвардського чуда», зазначив: «Найбільша прислуга, яку українознавча наука може дати українському народові... є знання про Україну у всіх аспектах українського «я» – історії, культури, мови, літератури, політики, економії і т.д., знання з точністю термометра, з прецизією годинника і неблаганністю таблички множення» [2, с. 65].

Таку послугу українській справі на теренах Республіки Польща роблять «Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze» («Варшавські українознавчі зошити»), зустрічається і назва «Варшавські українознавчі записки») –

щорічне видання наукового й українознавчого характеру, у якому висловлюють свої погляди українські, польські, європейські вчені, виходять з 1989 року. Кожна збірка – плід щорічної міжнародної українознавчої конференції, в якій бере участь велике гроно українських науковців багатьох університетів. Перший том був присвячений тисячоліттю хрещення Київської Русі. З даного щорічника ведуть свій відлік систематичні дослідження в царині української літератури, мови, церкви, обрядової культури, національної самосвідомості, політичної і суспільно-філософської думки в Україні, а також історії польсько-українських відносин, ролі відомих особистостей, авторитетних інституцій, переломних подій, а також культурного польсько-українського пограниччя.

Перший номер цього часопису був виданий завдяки підтримці отців василіан, зокрема о. Йосафата Романика та о. Теодозія Янкова. На той час склад редакції, крім згаданих вище отців, творили українські вчені з Польщі Степан Козак, Степан Заброварний, Михайло Лесів і Володимир Мокрий. У вступній статті підкреслювалося, що «Зошити»/«Записки» задумані як періодичне щорічне видання наукового й українознавчого характеру, потреба якого назріла вже давно в українських колах Польщі [3]. Починаючи з перших кроків своєї діяльності, варшавські українознавчі студії ставили за мету не лише збереження та розвитку науки про нашу державу, але й поширення цих знань у світовій науковій та культурній спільноті, введення її у світовий та європейський контекст.

«Варшавські українознавчі зошити» відіграють важливу роль в інтеграції українознавчих студій в Польщі і є чинником, який активізує міжнародну співпрацю українців, зокрема польсько-українську співпрацю, в таких важливих для двох народів царинах, як наукові дослідження спільної культурної спадщини, а також історія конфліктів (способів їх подолання) і проблеми сучасності. Оскільки 1989 рік був періодом радикальних суспільних і політичних перетворень у Польщі, редакції в той час не вдалося продовжити реалізацію цього видавничого проекту. Однак, попри всі тогочасні «революції» ідея не забулася. Науковий

українознавчий журнал «Варшавські українознавчі зошити» систематично виходить друком починаючи від 1994 року.

Історія видання тісно пов'язана з Варшавським університетом, зокрема кафедрою україністики. Завдяки субсидії університету й Міністерства освіти в 1994 році з'явився другий номер журналу. Зовнішньополітична ситуація, в якій вийшов цей другий том, була діаметрально інша – розпалася радянська імперія, змінилися геополітичні обставини, Україна стала незалежною державою. Ця обставина обумовила те, що змінилися пріоритети і завдання редакції журналу. Це ясно усвідомлював професор С. Козак, який у вступній статті стверджував, що нові обставини вимагають радикальної зміни мислення, створення клімату діалогу, визначення своєї позиції щодо найближчого сусіда України – Польщі, а перед науковими колами постає завдання дослідити польсько-українські історичні зв'язки, щоб на ґрунті літератури, культури, мови, релігії, християнської традиції і суспільної думки віднаходити підстави для взаєморозуміння і поліпшення стосунків. Тому другий том присвячений польсько-українським справам, які стали базовою темою для кожного наступного числа щорічника, а сам журнал отримав підзаголовок «Польсько-українські зустрічі». Третя частина заголовка – «*Studia Ucrainica*» вказувала на україністичну спрямованість видання. На сьогодні українознавчі студії за кордоном, як джерело поширення знань про Україну, за умови відсутності програми культурної інтеграції у Європу (як це є, скажімо, в Литві, Польщі чи Чехії), виникли і розвиваються виключно завдяки ентузіазму та жертвній праці наших співвітчизників, яким доводиться часто долати опір і неприйняття.

У кожному з понад двадцяти томів, що вийшли друком, у середньому розміщено 35-40 статей. Кафедра україністики Варшавського університету запровадила польсько-українські зустрічі, як одну із форм щорічних міжнародних конференцій. Так, спільно з Польським українознавчим товариством і Науковим товариством імені Т. Г. Шевченка було організовано конференцію на тему: «*Polsko-ukraińskie spotkania: Ukraina w oczach Polaków i Polska w oczach Ukraińców*»

(«Польсько-українські зустрічі: Україна в очах поляків і Польща в очах українців»). За результатами конференції вийшов один із номерів «Warszawskich Zeszytów Ukrainoznawczych» [4]. Привертає увагу тематична спрямованість запропонованих статей збірника і загал його авторів: Стефан Козак «Wizerunek zza miedzy», Едвард Касперський «Swojskie, cudze, uniwersalne. Paralele polsko-ukraińskie», Агнешка Корнієнко «Pomarańczowa rewolucja widziana oczami Polaków», Богдан Гудь «Польсько-український етносоціальний антагонізм на Київщині, Волині і Поділлі XIX – початку XX століть у дзеркалі української історіографії», Станіслав Дубіш «Wkład Profesora Mariana Jurkowskiego w językoznawstwo», Ганна Дильонгова «Metropolita Andrzej Roman Szeptycki i Polacy», Тереза Хинчевська-Геннел «Polska – Ukraina XVII wieku w twórczości Profesora Zbigniewa Wójcika», Ростислав Радишевський «Zdanie» Jana Szczęsnego Herburt o narodzie Ruskim i Kozakach», Микола Лесяк «Ukrainizmu w tetralogii Stanisława Vincenza Na wysokiej połoninie (leksykon)», Василь Грещук «Ян Бодуен де Куртене в обороні прав української мови», Віталій Кононенко «Мовостиль Дмитра Павличка як перекладача польської поезії», Орест Співак «Stereotypowe wyobrażenie o Ukraińcach przez pryzmat zapożyczeń leksykalnych w polszczyźnie», Ірина Кононенко «Взаємовпливи у мовних картинах світу українців і поляків», Анджей Фабіановський «Ukraina – serce Europy. Консерacje polityczne», Міхал Чайковський і Катерина Якубовська-Кравчик «Wizja Polski i jej przeznaczenia w ujęciu Hipolita Terleckiego», Михайло Наєнко «Польські мотиви в українському реалізмі (І. Нечуй-Левицький: Причепка та Гетьман Іван Виговський)», Володимир Матвіїшин «Інтерпретаторська діяльність Павлина Свенціцького в контексті українсько-польських між літературних взаємин: мультикультуральний аспект», Валентина Соболевська «Szistdesiatnycy» w opinii polskiej», Ірена Бетко «Uwagi o recesji ukraińskiej prozy nowej fali w Polsce (na przykładzie wybranych utworów o charakterze kultowym)», Базилій Назарук «Działalność translatorska Hryhoriya Koczura i jego przekłady poezji polskich romantyków», Ярослава Конєва «Образ поляка та українця у пісенному фольклорі»,

Олександр Баран «Дискусійні питання історії княжого Холма у творчій спадщині Володимира Січинського», Андрій Смирнов «Партійна і культурно-освітня діяльність Степана Скрипника у Другій Речі Посполитій», Валентина Соболевська і Ольга Грицай «Малі літописи – джерело відкриття національної єдності України XVI – XVIII століть», Лідія Стефановська «Głos swojski i gum domowy. Польськомовна творчість Лазаря Барановича як руський варіант сарматського стилю», Катержина Якубовська-Кравчик «Polska i Ukraina w dobie romantyzmu: dialog kultur, inspiracje, próby pojednania», Людмила Ромашенко і Роман Мазепа «Т. Булгаріна як один із перших зразків російського історичного роману», Людмила Ромашенко «Українські змовники і месіаністи», Альберт Новацький «Człowiek faustowski» w recesji Mykoły Chwyłowego», Міхал Пачоцький «Проблеми сучасної україністичної романістики», Агнешка Матусяк «Nurt dionizyjski w pisarstwie «Młodej Muzy», Валентина Соболевська «Марії Вальо – 80», Віталій Перкун «Патріарх українсько-польського діалогу, Василь Назарук, Феномен Остапа Лапського (До ювілею 80-річчя)», Валентина Соболевська «60 – Василеві Назаруку», Валентина Соболевська і Катерина Якубовська-Кравчик «VI Międzynarodowy Kongres Ukrainistów w Doniecku», Катерина Софія Кравчик «Ukraina w oczach Polaków i Polska w oczach Ukraińców» – XVII Konferencja Ukrainoznawcza», Ірена Гук «Sprawozdanie z XXII Międzynarodowego Kongresu Onomastycznego», Катерина Якубовська-Кравчик «Dwusetna rocznica otworzenia Gimnazjum Wołyńskiego w Krzemieńcu».

С. Козак у своїй статті «Polsko-ukraińskie kulturowe pogranicze» відзначив широкий ареал дієвих на той момент у Польщі осередків інтердисциплінарних студій, міжнародних конференцій та дискусій: Інститут Центрально-Східної Європи в Любліні на чолі з проф. Є. Клочовським, кафедра україністики Варшавського університету та Польське українознавче товариство, Ягеллонський університет, Південно-Східний інститут у Перемишлі, Католицький університет та Університет Марії Кюрі-Склодовської у Любліні, Вища педагогічна школа в Ряшеві [5]. Цей перелік не є звичним науковим

етикетом – за цими осередками стоїть поважний науковий доробок.

Необхідно констатувати й появу нових осередків українознавчих студій на теренах Польщі, а саме міждисциплінарних україністичних студій, започаткованих у 2006 році у Державній вищій професійній школі в Перемишлі. Новий напрямок є етапом у здійсненні великого проекту – створення на українсько-польському пограниччі Східноєвропейської академії, яка буде продовжувати славу традицію вищих шкіл, розташованих на кордоні Європейського союзу та держав, що бажають долучитися до нього. Перемишльська україністика творчо використовує контакти з науковими центрами Західної України як частину побудови мережі своїх міжнародних контактів та змістовного збагачення науки. Можливо, саме завдяки діяльності цих інституцій у Польщі виходить величезна кількість досліджень про Україну, і тому ця держава на політичному і культурному рівнях проголошує вхід України до ЄС одним із власних стратегічних пріоритетів.

Наступний, реалізований професором Стефаном Козаком, проект був присвячений особистості Івана Франка: Стефан Козак «*Exegi monumentum Iwana Franki*», Дмитро Павличко «Іван Франко – будівничий української державності», Микола Жулинський «Він знав *«як багато важить слово»*, Анатолій Карась «Здійснення *«іншого світу»* у творчості Івана Франка», Ростислав Радішевський «*Iwan Franko a romantyzm polski: dystans i naśladowanie*», Михайло Гнатюк «Польська література другої половини XIX – початку XX ст. в літературно-естетичній концепції Івана Франка», Степан Хороб «Український і польський драматургічно-сценічний модернізм зламу XIX – XX століть в інтерпретації Івана Франка: контактено-генетичний та історико-типологічний аспекти», Микола Легкий «Маловідомі польсько-мовні студії Івана Франка (погляд крізь призму українсько-польських стосунків)», Мирослава Медицька «Драматургія Івана Франка та Станіслава Виспянського: історико-типологічні паралелі (на матеріалі п'єс «Сон князя Святослава» і «Болезнь Сміливий» та «Скалка»)», Валерій Корнійчук «*Excelsior*» Івана Франка і Яна Каспровича», Ганна

Попадинець «Іван Франко: відгуки про Генрика Сенкевича», Валентина Соболь «*Zapomniane polskojęzyczne prace Iwana Franki o literaturze starożytnej*», Стефан Козак «*Iwan Franko po polsku*», Ярослав Грицьковян «До питання про франкознавчі записки», Ярослав Поліщук «*Literatura wobec rzeczywistości w ujęciu Iwana Franki*», Ярослав Гарасим «Студії над українськими народними піснями» Івана Франка: методологічний аспект», Михайло Наєнко «Поезія Івана Франка: модерний дискурс», Базилій Назарук «*Iwan Franko w kontekście ukraińskiego modernizmu*», Богдана Криса «Мій Ізмарагд» Івана Франка в контексті ізмарагдівської традиції», Леся Демська-Будзуляк «Сакральна ціль – профанний шлях. Іван Франко та Леся Українка – духовна ситуація «обранців» в епістолярному дискурсі», Ніла Зборовська «Іван Франко як любовне бажання (конфлікт української, німецької та польської ідентичностей)», Ірина Бетко «Відлуння мотивів ліричної драми Івана Франка «Зів'яле листя» в романі Оксани Забужко «Польові дослідження з українського сексу»», Людмила Тарнашинська «Імператив щирості в художньо-естетичній парадигмі Івана Франка та його інтерпретація Василем Стусом», Микола Лесюк «Іван Франко про азбучні дискусії в Галичині», Віталій Кононенко «Концептосфера поетичного дискурсу Івана Франка», Миколай Купловський «*Iwan Franko a literatura polska*», Міхал Цесля «*Niemiecka oryginalna twórczość literacka Iwana Franki*», Микола Зимомря «Німецька класична література у світлі рецепції Івана Франка як перекладача», Михайло Лесів «Мої писемні контакти з Тарасом Франком», Катерина Якубовська-Кравчик «*O uniwersalizmie kultury ukraińskiej*», Володимир Александрович «Українське портретне малярство XVI – XVIII століть у контексті польського портрету», Олексій Вертій «Польсько-українські літературознавчі студії», Тереза Хинчевська-Геннель «*Ad fontes. Historia literatury ukraińskiej XIX – początku XX w.*», Катерина Якубовська-Кравчик «*Srebrny mit Ukrainy*»: nowy wybór tłumaczeń poezji Juliusza Słowackiego», Пауліна Вашкевич-Левандовська «*Małaniuk i Rosja*», Людмила Филимонюк «Еволюція весільної обрядовості українців Північного Підляшшя», Миколай

Тімошук «Gramatyka konfrontatywna języka ukraińskiego i polskiego», Пауліна Вашкевич-Левандовська «Uniwersytet Warszawski – Iwanowi France», Любов Томчук «Ucraina irredenta: Наукова конференція українців у Кракові» [6].

Важливою віхою у науковому житті стали польсько-українські зустрічі організовані кафедрою україністики Варшавського університету, Польським українознавчим товариством, Науковим товариством імені Т. Шевченка, Українським історичним товариством (США) на тему «Українська еміграція: історія, культура, особи, установи, контакти з поляками»: Стефан Козак «Ukrainiski Instytut Naukowy w Warszawie (1930-1939)», Еміліан Вішка «Biblioteki i wydawnictwa ukraińskiej emigracji politycznej w Polsce (1920-1939)», Пауліна Вашкевич-Левандовська «Warszawskie przyjaznie Jewhena Malaniuka», Леонід Рудницький «Наукове товариство ім. Шевченка та його внесок у розвиток науки в діаспорі та Україні», Альберт Кіпа «Українська Вільна академія наук у США: 1950-2007 (на основі опублікованих і неопублікованих джерел з архіву УВАН у США)», Любомир Винар «Українське історичне товариство і розвиток історіографії у діаспорі», Микола Шафовал «Український вільний університет: історія і сучасний стан», Катерина Якубовська-Кравчик «Wydawnictwa Ukrainskiego Wolnego Uniwersytetu od 1921 roku do dnia dzisiejszego», Базилій Назарук «Znaczenie emigracyjnej «Encyklopedii Ukrainoznawstwa» dla kultury ukraińskiej», Алла Атаманенко «Українська зарубіжна історіографія другої половини ХХ століття у світовому історіографічному процесі: перспективи дослідження», Гжегош Мотика «Polsko-ukrainskie stosunki w XX wieku w ocenie ukraińskiej historiografii emigracyjnej», Богуміла Бердиховська «Rola «Suczasnosci» i «Kultury» (paryskiej) w dialogu polsko-ukrainskim», Жан-Бернард Дюпонт-Мельниченко «Українська еміграція у Франції (1919-1939)», Ярослава Йосипишин «Українська культура й наука у Франції», Володимир Матвіїшин «Ілько Борщак, його науково-публіцистична діяльність у Франції», Тереза Хинчевська-Геннель «Dorobek naukowy Ojcow Bazylianow w Rzymie. Ojciec doktor Atanazy Grygoryj Welykyj (1918-1982). Ojciec Jozafat Iwan Skruten (1894-1951)», Єва

Рибальт «Ukrainska kultura i instytucje w Rzymie», Віталій Макар «Конгрес українців Канади – виразник інтересів України», Олександр Астаф'єв «Українська повоєнна еміграційна література: шляхи розвитку», Лідія Стефановська «Zycie literackie w niemieckich obozach dla ukraińskich uchodźcow ro II wojnie światowej. Wprowadzenie», Ігор Качуровський «Для бою народжений», Михайло Наєнко «Літературознавча концепція Дмитра Чижевського», Степан Хороб «Літературознавчий концептуалізм Володимира Державина: еміграційна модель творчості», Валентина Соболевська «Променисті силуети» Ігоря Качуровського в контексті його історико-літературного доробку», Людмила Тарнашинська «Альтернативний дискурс Івана Кошелівця: критерії як домінанта принципів», Ігор Набитович «Історичний роман з євангельських часів («Останній пророк» Леоніда Мосендза)», Ярослав Поліщук «Контроверсії християнського роману Наталени Королевої», Януш Регер «Jurij Szewelow», Орест Співак «Ярослав Рудницький – декілька слів про видатного українського науковця діаспори», Петер А. Ролланд «Zachodnia forma, wschodnia tresc: wschodnio chrzescijanskie motywy w dwóch poematach Symeona Potockiego», Ірина Бетко «Архетипальні мотиви аніми в ліричній драмі Івана Франка «Зів'яле листя», Михайло Наєнко «Борець за долю рідного краю», Ігор Хомин «Індивідуалізм у творчості Валерія Шевчука», Мар'ян Лазарук «Україна на шляху до інформаційного суспільства: застосування досвіду Європейського Союзу», Ольга Горда «Кони XV – XVI століть з церков Перемишльської єпархії на території нинішньої Польщі, показані на Археологічно-бібліографічній виставці Ставропігійського інституту у Львові 1888-1889 років», Віктор Мельник «Монументальне малярство княжого Перемишля», Любомир Тимків «Загально-європейські тенденції розвитку західно-української сакральної пластики першої третини ХХ століття (на прикладі проповідальниць)», Катерина Якубовська-Кравчик «Wokol warszawskiej ukrainistyki», Базилій Назарук «Katolicki Uniwersytet Lubelski w holdzie jubilatowi – profesorowi Stefanowi Kozakowi», Міхал Саєвіч «Czlowiek zafascy-

nowany Ukraina i pograniczem polsko-ukrainiskim. W osiemdziesiątą rocznicę urodzin profesora Michala Lesiowa», Дагмара Новацка, Альберт Новацкі «W służbie prawdy. Michał Lesiow i jego Alma Mater – KUL. Z okazji jubileuszu osiemdziesiątych urodzin Profesora», Марія Вальо «Феномен особистості Лариси Крушельницької (До 80-річчя з дня народження)», Алла Атаманенко, Анастасія Зеленюк «Покликання – історія (До 75-ліття від дня народження Любомира-Романа Винара)», Катерина Якубовська-Кравчик «O «szkole ukraińskiej» w poezji polskiej», Пауліна Вашкєвіч-Левандовська «Dziewiętnasta międzynarodowa konferencja Katedry Ukrainistyki UW», Міхал Лєсьов «W dziesiątą rocznicę śmierci profesora Oleksy Horbacz (1918-1997)», Михайло Наєнко «Лінгвістичні зорі Іллі Кучеренка», Анджей Фабіановський «Profesor Stanisław Makowski. Wspomnienia», Володимир Александрович «Ромуальд Біскупський (1935-2008)» [7].

В одній із своїх численних статей С. Козак зазначив: «Ми радіємо, що україністика є важливою і помітною науково-дидактичною дисципліною у нашому університеті. Ми горді, що сьогодні хоче її вивчати широке гроно молоді. Польща входить у Європейський союз, і ми будемо чи не найбільш потужною кафедрою україністики в Європі. Так структурно розбудованої, як наша (стаціонарне і заочне навчання), поза Україною немає. Наші бібліотечні зібрання – значні і весь час збільшуються, викладацький склад стабільний, підсилений викладачами з України» [5]. Таким чином, можемо констатувати, що «Варшавські українознавчі зошити» – це величезний доробок українських науковців, покликаний інтегрувати українознавчий науковий рух, синтезувати напрацювання європейської та світової україністики.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Роль та місце української діаспори в становленні незалежної української держави / Б. Д. Лановик, Р. М. Матейко, З. М. Матисякевич та ін. – Тернопіль : Економічна думка, 2001. – 292 с.
2. Прицак О. Чому катедри українознавства в Гарварді? / О. Прицак – Нью-Йорк : Фонд катедр українознавства, 1973.
3. Варшавські українознавчі зошити // Наше слово. – 2008. – № 24. 15 червня.
4. Warszawski Zeszyty Ukrainoznawczy / Polsko-ukraińskie spotkania: Ukraina w oczach Polaków i Polska w oczach Ukraińców. – Warszawa, 2006. – № 21–22.
5. Kozak S. Polsko-ukraińskie pogranicze: między konfliktem a dialogiem [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pogranicze.sejny.pl/archiwum/krasnogruda/pismo/numer4.htm>.
6. Warszawski Zeszyty Ukrainoznawczy / Spotkania polsko-ukraińskie Uniwersytet Warszawski. – Iwan Franko w kontekście literatury, kultury, historii i stosunków polsko-ukraińskich. W 150 rocznicę urodzin. – Warszawa, 2007. – № 23-24.
7. Warszawski Zeszyty Ukrainoznawczy / Spotkania polsko-ukraińskie emigracja ukraińska: historia, kultura, postacie, instytucje, związki z Polakami. – Warszawa, 2008. – № 25–26.

РЕЦЕНЗЕНТИ: *Багмет М. О.*, д.і.н., професор, проректор, завідувач кафедри Чорноморського державного університету ім. Петра Могили;
Сінкевич Є. Г., д.і.н., професор Чорноморського державного університету ім. Петра Могили.